

«КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ» КУРСУ

1 Лекция. Жарандык өзгөчөлүктү изилдөөнүн теориялык негиздери

ПЛАН

1.1. Иденттик түшүнүгү жана анын түрлөрү	1
1.2. Жарандык инсандык: анын мазмуну, функциялары, структурасы жана моделдери.....	5
1.3. Азыркы шарттарда жарандык иденттүүлүктүн калыптануу факторлору	6
1-баптын корутундусу	8
Жаңы терминдер жана түшүнүктөр	9
Контролдук суроолор жана окуу тапшырмалары.....	10
1-бөлүм үчүн сунушталган окуу.....	11

1.1. Иденттик түшүнүгү жана анын түрлөрү

Инсандын, инсандын коомго, топко таандыктыгы жана мамилеси маселеси ар дайым актуалдуу болуп келген. Адам тынымсыз изденип, суроого жооп издейт - "Мен киммин?", анын буюмдарын ал үчүн маанилүү болгон адамдардын ар кандай топторуна, ошону менен бирге тарыхка, каада-салттарга, маданиятка бөлүштүрөт. Бүгүнкү күндө философияда, психологияда, социологияда, саясат таанууда, этносаясатта, экономикада «иденттик» термини илимий категория катары кеңири колдонулат. "Өздүктүн" аныктамасына көптөгөн ыкмалар бар. Терминдердин глоссарийинде инсандык түшүнүгүнө 40тан ашык аныктама берилген. Ошондуктан бул терминдин маанисин түшүнүү маанилүү.

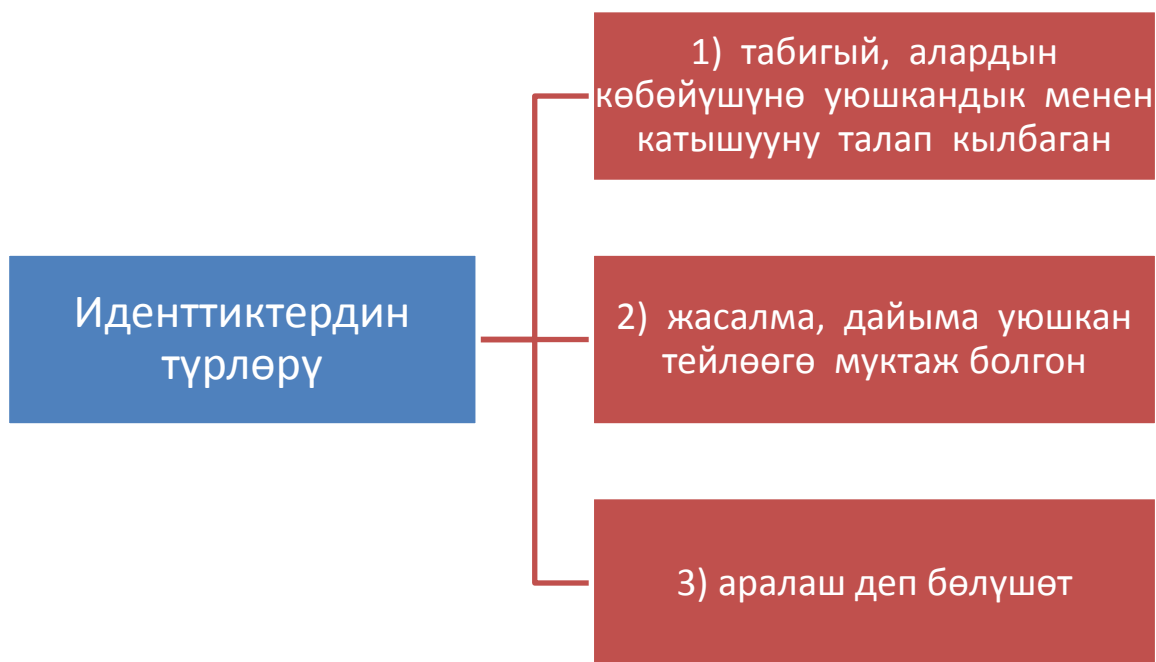
Identity - бул адамдын психикасынын ал үчүн маанилүү болгон тигил же бул топко же жамаатка таандык экендигин ал үчүн кандай элестетип жатканын көрсөтүү үчүн топтолгон формадагы касиети. "Иденттик" термини латындын *identifico* - "мен аныктайм" деген сөзүнөн келип чыккан. Психологдор инсандыкты объектинин (предметтин) башка объектиге (предметке) бир бөлүгү жана бүтүн катары тиешелүүлүгүн түшүнүү катары чечмелешет.

Идентификациялоо процесси инсандын калыптанышын камсыз кылуучу механизм катары көрсөтүлүп, индивид тарабынан анын башка субъект же чындыктын объектиси менен окшоштугунун тажрыйбасы катары чечмеленет.

«Иденттүүлүк» адамдын социалдашуу процессинде алар менен идентификациялоонун натыйжасында калыптанган белгилүү бир социалдык топторго таандык болуу тажрыйбасын, ошондой эле башка индивиддерден жана топтордон айырмачылыктары, жүрүм-турум үлгүлөрү, баалуулук багыттары ж.б. Бардык бүдөмүктүктөр менен «иденттиктин» мазмундуу өзөгү бар – ал өзүн белгилүү бир социалдык-маданий жана этникалык топторго, мамлекеттик коомчулукка таандык кылуу, идеяларга карата өз тобу жөнүндө стереотиптик идеяларды («биздин» образын) кабыл алуу.

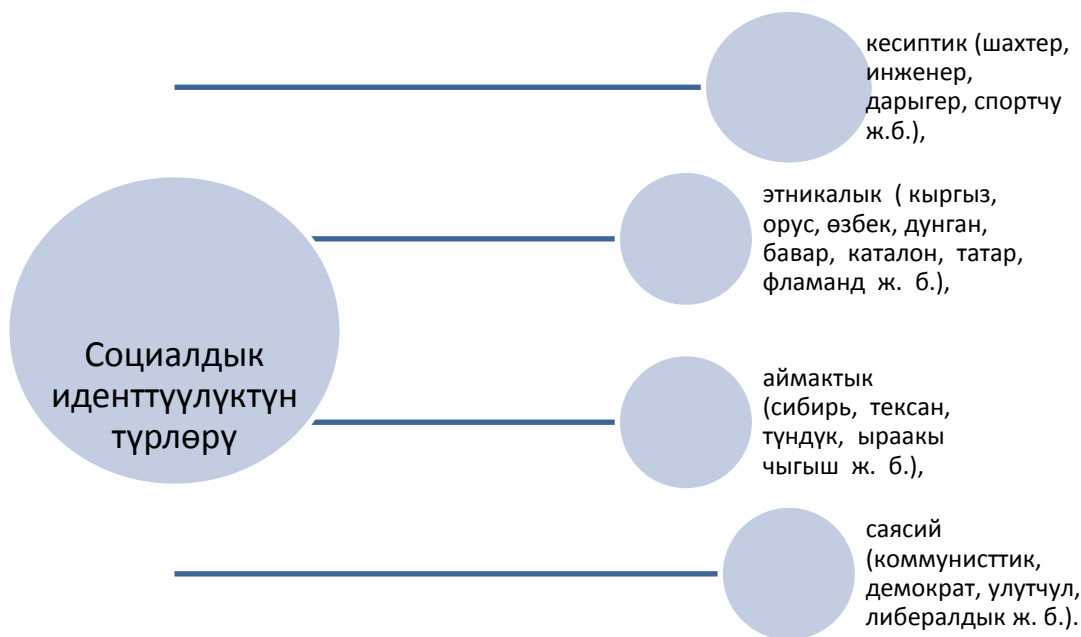
«Иденттүүлүк» – инсандын инсандык өзүн-өзү аныктоонун жана өзүн-өзү андоосунун борбордук аспектилеринин бири, ага өзгөрүп жаткан кырдаалдарда өзүн сактап калууга жардам берет жана аны курчап турган дүйнөгө жана өзүн-өзү сыйлоого баа берүү критерийлерин камсыз кылат. «Иденттүүлүк» терминине жакын жана синонимдүү бул иденттүүлүк, бирдейлик.

Иденттиктердин түрлөрү. Изилдөөчүлөр иденттүүлүктүн бардык жыйындысын:

Сүрөт1. Иденттиктердин түрлөрү

Идентификациялоо үчүн негиз болгон нерсеге жараша (кесиптик же этностук топ, аймак, саясий кыймыл ж.б.) социалдык идентификациянын ар кандай түрлөрүн да ажыратууга болот:

Сүрөт2. Иденттиктердин түрлөрү

Этникалык иденттүүлүк. Социалдык иденттүүлүктүн бир түрү болгон этникалык иденттүүлүк өзгөчө кызыгууну туудурат. Этникалык иденттүүлүк – инсандын өзүнүн белгилүү бир этностук топко таандык экендигин. Этникалык иденттүүлүк түшүнүгү менен бирге улуттук (жарандык) иденттүүлүк жөнүндө да түшүндүрүү керек. Этникалык топ менен улут ар башка социалдык кубулуш. Этникалык топ – адамдардын социалдык-маданий жамааты, ал эми улут – мамлекет менен байланышкан коомдук-саясий жамаат. Улут (жарандык иденттүүлүк) – белгилүү бир аймакта жашаган, жалпы тарыхты жана маданиятты бириктирген, өзүн-өзү башкарууга умтулган адамдардын тобу.

Этностук тобу, тили, маданияты, тарыхы, аймагы, кызыкчылыктары, аларга болгон эмоционалдык мамилеси жана белгилүү шарттарда ушул идеялардын атынан аракеттенүүгө даярдыгы жөнүндөгү идеяларга негизделген адамдардын коомчулугунун аң-сезими катары аракеттенет.

Ар бир адам белгилүү бир этникалык топко таандык жана бул топтун бир бөлүгү экенин билет. Ошол эле учурда этникалык топту тандоо дайыма эле аң-сезимдүү боло бербейт. Көбүнчө бул имитациянын натыйжасы. Белгилүү бир этникалык чөйрөдө төрөлгөн инсан жүрүм-турум стереотиптерин ата-энесинен же этностук топтун улгайган мүчөлөрүнөн көчүрүп алат. Башка жагынан алганда, бир адам белгилүү бир этникалык топ менен аныктоого аргасыз болушу мүмкүн.

Этникалык иденттүүлүк тил, идея, идеал, баалуулуктар, символдор, тарыхый тагдыр, менталдык кампа, менталитет жана башкалардан турган татаал система менен мүнөздөлөт. «Этникалык иденттүүлүктө» этностун өзүн-өзү сактоо, өзүн-өзү өнүктүрүү, курчап турган дүйнөнү түшүнүү

жана андагы өзүн аныктоодогу тажрыйбасы сыяктуу түшүнүктөр жыйналган.

Этникалык иденттүүлүк анын социалдашуусунун алгачкы этаптарында калыптанат, тигил же бул тилде жана этникалык маданиятта сүйлөгөндөрдүн бардыгына мүнөздүү. Этникалык иденттүүлүк этноцентризмден келип чыккан.

Этникалык идентификацияны **улуттук (жарандык) иденттүүлүктөн** айырмалоо керек, мында индивиддер өздөрүн улуттун бир бөлүгү – анын жашоосунун экономикалык, саясий, социалдык жана маданий факторлорун өз алдынча түзүүгө жана кайра жаратууга жөндөмдүү социалдык топ катары эсептешет. Улуттук (жарандык) иденттүүлүк өзүн белгилүү бир саясий (улуттук мамлекет) жана маданий (улуттук маданият) жамааты (индиялыктар, канадалыктар, австралиялыктар, швейцариялыктар, индонезиялыктар, бельгиялыктар, америкалыктар ж. б.) менен идентификациялоону камтыйт.

Жарандыкты аныктоодо эки концептуалдык мамиле бар:

1) *«этникалык мамиле»* мамлекетти куруунун негиздери болуп төмөнкүлөр саналат: бир тилдин үстөмдүгү, сан жагынан үстөмдүк кылган бир маданияттын элементтеринин басымдуулугу, үстөмдүк кылуучу топтун тарыхына таянуу.

2) *"жарандык мамиле" же "улут-мамлекеттик" модель*, мында эң негизгиси адамдын тигил же бул өлкөнүн жарандыгына ээ болушу, адам укуктарынын артыкчылыгуу жана жарандын этникалык таандыктыгына карабастан бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү, ал инсандын субъективдүү аныктамасынын предмети болуп саналат. Мындай мамиленин бир бөлүгү, мисалы, паспорттордо улутту көрсөтүү практикасынан баш тартуу. Кыргыз Республикасы улуттук мамлекет куруу ыкмасын тандап алды.

Этникалык жана улуттук иденттүүлүктүн калыптанышына бир катар **факторлор** таасир этет. Эң маанилүү маданий факторлор дин, искусство, каада-салт, үрп-адат, кийим-кеченин өзгөчөлүктөрү, тамактануу, этникалык топтун өкүлдөрүнүн жүрүм-туруму ж.б.

Тил факторубир этностун өкүлдөрүн башка улуттун өкүлдөрүнөн бөлүп турган чек катары кызмат кылат. Бирок, бүгүнкү күндө бардык этностук топтор өздөрүнүн түпкү этникалык тилдеринде сүйлөшө бербейт. Учурда көптөгөн этностук топтор чоңураак жана кеңири колдонулган тилдерге өтүштү. Мисалы, ирланддар 200 жылдан ашуун убакыттан бери англисче сүйлөп келишет. Бирок алар англисче боло алышкан жок.

Көптөгөн этностордун тарыхынын белгилүү бир этабында **диний фактор** этникалык топтун өзүнүн калыптанышына таасир этүүчү болуп калат. Бирок,

бүгүнкү күндө көпчүлүк диндер этностор аралык жана этностор аралык мүнөзгө ээ жана конкреттүү дин аныктоочу фактор эмес.

Динге караганда **экономикалык фактор** маанилүү. Экономикалык факторго этникалык топтун жашоо образы, чарба жүргүзүүнүн түрү, куралдары жана материалдык маданияттын башка объектилери кирет. Маселен, дээрлик 20-кылымдын башына чейин кыргыздар көчмөн жана жарым көчмөн турмушта жашап, ири жана майда мал багып келишкен. Жогоруда айтылгандардан тышкары инсандын этностук өзгөчөлүгүнүн калыптанышына таасир этүүчү башка факторлор бар, мисалы, үй-бүлөлүк мамилелердин жана жүрүм-турумунун өзгөчөлүктөрү.

1.2.Жарандык инсандык: анын мазмуну, функциялары, структурасы жана моделдери

Жарандык иденттүүлүк. Сөздүктөр бул терминдин эки тараптуу чечмеленишин беришет: биринчиси – инсандын кандайдыр бир жамаатка таандык экенин сезүүсү; экинчиси – жамааттык аң-сезимдин көрүнүшү.

Жарандык иденттүүлүк топтун өзүн-өзү аңдоосунун негизи болуп, өлкөнүн калкын бириктирет жана мамлекеттин туруктуулугунун ачкычы болуп саналат. Жарандык иденттүүлүк идеясы элдердин этникалык өзгөчөлүгүн сактоо менен консолидацияга жетишүүгө мүмкүндүк берет.

Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышы жарандык таандыктыктын фактысы менен гана эмес, бул таандыктуулук кандай мамиле жана тажрыйба менен да аныкталат. Жарандык иденттүүлүк башка адамдар менен байланыш түзүү зарылчылыгы менен тыгыз байланышта жана инсандын өзүнүн жарандык коомго таандык экендигин аңдап-түшүнүүсүн гана эмес, ошондой эле бул жамааттын маанисин түшүнүүнү, анын принциптерин жана негиздерин түшүнүүнү камтыйт. Бул бирикме, жарандын жүрүм-турум моделин кабыл алуу, максаттарды жана мотивдерди билүү, иш-аракеттер, жарандардын өз ара мамилелеринин мүнөзү жөнүндө түшүнүк.

Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышынын жана сакталышынын **факторлорунун** ичинен эң маанилүүсү:

- 1) мифтерде, легендаларда жана символдордо кайталанган бул жамааттын бар экендигин тамырлап, мыйзамдаштыруучу жалпы тарыхый өткөн (жалпы тагдыр);
- 2) жарандык коомчулуктун аталышы;
- 3) баарлашуу каражаты жана жалпы маанилерди жана баалуулуктарды өнүктүрүүнүн шарты болгон жалпы тил;
- 4) жамааттын ичиндеги мамилелердин негизги принциптерин жана анын институционалдык түзүмүн бекиткен, чогуу жашоонун белгилүү

тажрыйбасына негизделген жалпы маданият (саясий, укуктук, экономикалык);

5) бул жамааттын биргелешкен эмоционалдык абалынын тажрыйбасы, өзгөчө реалдуу саясий аракеттер менен байланышкан.

Жарандык иденттүүлүк – инсандын белгилүү бир жарандык коомго таандык экендигин таануу, анын ичинде өзүнүн тиешелүүлүгүн милдеттүү түрдө аңдап билүү жана бул жамаатка ылайык адекваттуу иш-аракеттер.

“Жарандык иденттүүлүк” түшүнүгү “улут”, “жарандык”, “патриоттук” түшүнүктөрү менен тыгыз байланышта. **Патриоттук** сезимде толук чагылдырылган эмоционалдык фактордун жарандык иденттүүлүгүнүн калыптанышына эң күчтүү таасир тийгизерин белгилешет. Көбүнчө эмоционалдык учур таанып-билүү учуруна дал келбейт: адам тарыхый адабиятты мыкты биле алат, башка жамааттарга салыштырмалуу дүйнөлүк масштабда өз жамаатынын абалын баамдай алат, бирок бул анын өз Мекенин сүйүүгө тоскоол боло албайт. Жарандык өзгөчөлүктүн эң жогорку деңгээли адамдын өз өлкөсүнө болгон патриоттук мамилесинен көрүнөт. Патриотизм (грек тилинен аталар жери, уруунун орду) жарандык иденттүүлүктүн негизги социалдык-психологиялык компоненти катары иштейт. Патриотизм өз элинин алдындагы жарандык милдеттерин жана парзын абийирдүү аткарууда, өз өлкөсүнүн тарыхый өткөнүн урматтоодо, өз мекендештеринин жетишкендиктери менен сыймыктанууда, өз мамлекетинин ар-намысын жана кадыр-баркын коргоого умтулуудан көрүнөт. Патриоттук жүрүм-турум адамдын адеп-ахлактык сапаттарын, анын маанисин жана социалдык абалын баалоо критерийи катары иштеген. Адамдын тигил же бул өлкөгө, коомдук чөйрөгө таандык экендигин билдирүү, патриоттук идеясы адамда аң-сезимди жана алар менен биримдик сезимин калыптандырат, улуттун биримдигин аңдап-түшүнүүгө, анын тарыхый өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүн жана баалуулугун түшүнүүгө, өзгөчөлүгүн жана маданиятын сактоого өбөлгө түзөт.

1.3. Азыркы шарттарда жарандык иденттүүлүктүн калыптануу факторлору

Адамдын жарандык инсандык конструкциясы азыркы илимде улуттук өзүн-өзү аң-сезимге байланыштуу окшош түшүнүктөр аркылуу өнүктүрүлүп жатат: жалпы жарандык, мамлекеттик, улуттук, мамлекеттик-жарандык иденттүүлүк. Учурда ата мекендик жана чет элдик этнологдордун арасында этносту изилдөөдө үч негизги ыкма калыптанган: примордиализм, конструктивизм жана инструментализм. Бирок учурда изилдөөчүлөрдүн басымдуу көпчүлүгү комплекстүү мамиле деп аталган ыкманы карманышат.

1. **Примордиализм** (латын тилинен primordialis – баштапкы, “оригиналдуу”, “оригиналдуу.”) же эссенализм – маданий жактан өзгөчөлөнгөн жана социалдык топторду (мисалы, этникалык жана расалык) оригиналдуу, милдеттүү жана маанилүү деп эсептеген гуманитардык илимдердеги теориялык агымдардын бири, адамдардын универсалдуу бирикмеси. Этникалык теги жалпылыкка негизделет, туу боюнча дайындалат жана өзгөрбөйт. Бир эле этникалык топтун мүчөлөрү жалпы биологиялык жана маданий өзгөчөлүктөргө ээ. Этникалык теги ата-энеден төрөлгөндөн баштап мураска өтөт. Ата-энеден тукум кууп өткөн улут өмүр бою өзгөрбөйт. Этникалык иденттүүлүк инсандын төрөлгөндө эле кабыл алынган катуу белгиленген өзгөчөлүк катары каралат. Ага таптык да, саясий фактор да аракет кылбайт.

Теориянын сыны. Бул теориянын ийкемсиздиги эволюциялык өнүгүүнүн жүрүшүндө, ар кандай факторлордун таасири астында ачылат. Ишке ашырылган учурда чыр-чатактын, революциянын, ыдырап чыгуунун жогорку даражасы ачыкка чыгат. Ал этникалык топтун алгачкы калыптануу мезгилинде гана мүнөздүү.

Саясаттагы примордиализм. Азыркы илимий дүйнөдө примордиализм алдыңкы түшүнүк болбой калды. Бирок мезгил-мезгили менен кээ бир саясатчылар жана окумуштуулар арасында популярдуулукка ээ болот. Примордиалисттердин позициялары өзгөчө этноулуттук кыймылдардын идеологияларына таянган жана жарандык көп улуттуу улут теориясына активдүү каршы чыккан саясатчылардын арасында күчтүү.

2. **Конструктивизм.** Бул ыкма иденттүүлүктүн "суюктугунан" жана "көпчүлүктөн" келип чыгат, айрым субъекттер үчүн зарыл болгон инсандыктарды куруу жана өзгөртүү жөндөмдүүлүгү. Этникалык текти коом өзүнүн муктаждыгына жараша жаратат. Этникалык чек аралар да өзгөрүшү мүмкүн. 1991-жылы Советтер Союзу урагандан кийин, конструктивизм идеялары жаңыдан эгемендик алган постсоветтик мамлекеттерде жайыла баштаган жана өзүнүн жолун жолдоочуларын тапкан.

Теориянын сыны. Конструктивизм улуттун калыптанышында жалпы маданий факторлордун ролун этибарга албай, коомдук курулуштун мүмкүнчүлүктөрүн көбүртүп-жабыртып, саясий жана экономикалык факторлордун ролуна тийиштүү көңүл бурбайт.

Саясаттагы конструктивизм. Конструктивизм - азыркы коомдук илимдердин жалпы модели/стандарты/шаблону, анын мааниси адамдын жашоосунун тышкы объективдүү жагдайлары катары көрсөтүлгөн коомдук институттар иш жүзүндө анын продуктусу болуп саналат. Көптөгөн авторлор «улуттук интеллигенциянын маданиятты жаратуудагы, куруудагы», каада-салттарды ойлоп табуудагы, эл арасында улуттук аң-сезимди жайылтуудагы ишмердүүлүгүн ушундай эле сүрөттөшөт. Практикада конструктивизмдин жолун жолдогон адистер саналуу гана.

3. Инструментализм - илимдин философиясында жана методологиясында илимий концепцияларды, теорияларды жана гипотезаларды адамдын жаратылыш жана коом менен өз ара аракеттенүүсүн багыттоо үчүн зарыл болгон курал катары караган багыт. Инструментализм улутту ар кандай саясий жана экономикалык максаттарга жетүүнүн куралы катары карайт. Инструментализмге ылайык, этникалык иденттүүлүк - саясий бийликке же экономикалык максаттарга жетүү үчүн адамдын же адамдардын тобунун аң-сезимдүү тандоосу, кырдаалдык ролу.

Теориянын сыны. Бирок конструктивизм сыяктуу эле этникалык негиздер болгон алгачкы маданий факторлордун ролун этибарга албай, саясий жана экономикалык факторлордун ролун көбүртүп-жабыртып жиберет.

Саясаттагы инструментализм. Бул мамиле этникалык мүнөздү негизинен этникалык топтордун элиталары өздөрүнүн артыкчылыктар жана бийлик үчүн күрөшүндө жараткан жана колдонгон саясий мифтер катары карайт. Улуту алар саясий бийлик үчүн күрөштүн, статусту бекемдөөнүн, байлыкты көбөйтүүнүн, коомдук көзөмөлдүн, саясий мобилизациянын ж.б.у.с. куралы катары карашат

4. Комплекстүү мамиле. Көпчүлүк изилдөөчүлөр жогорудагы ыкмаларды бириктирүүгө жана интеграциялоого аракет кылышат. Бул мамилеге ылайык, жогоруда талкууланган ыкмалар бири-бирин толуктап турушу керек. Этносторду изилдөөгө комплекстүү мамилени сунуштаган изилдөөчүлөрдүн бири Ф.Янг болгон. Интегралдык мамилеге ылайык этнос анын биологиялык жана маданий өзгөчөлүктөрүнө жараша, жалпы тегинин негизинде, этностордун экономикалык жана саясий кызыкчылыктарына, маданий факторлорго (тил, дин, каада-салт жана үрпадат. адамдын каалоолорун жана муктаждыктарын эске алуу зарыл. Бул ыкма жогоруда айтылган бардык ыкмаларды бириктирген.

1-баптын корутундусу

1. "Иденттүүлүк" түшүнүгү көптөгөн аныктамаларга ээ, бардыгы философиянын, социологиянын, психологиянын, этносаясаттын ар кандай илимий багыттары тарабынан берилген изилдөө предметине жараша болот. Identity- бул адамдын психикасынын ал үчүн маанилүү болгон тигил же бул топко же жамаатка таандык экендигин ал үчүн кандай элестетип жатканын көрсөтүү үчүн топтолгон формадагы касиети.

2. Жарандыкты аныктоодо эки концептуалдык мамиле бар:

- «этникалык мамиле» мамлекетти куруунун негиздери болуп төмөнкүлөр саналат: бир тилдин үстөмдүгү, бир сан жагынан үстөмдүк кылган маданияттын элементтеринин басымдуулугу, үстөмдүк кылган топтун тарыхына таянуу.
- «Жарандык мамиле» же «улут-мамлекеттик» модели, мында эң негизгиси адамдын тигил же бул өлкөнүн жарандыгына ээ болушу, адам

укуктарынын артыкчылыктуулугу жана жарандын этникалык таандыктыгына карабастан бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүү инсандын субъективдүү аныктамасынын предмети болуп саналат.

3. Учурда ата мекендик жана чет элдик этнологдордун арасында этносту изилдөөдө үч негизги ыкма калыптанган: примордиализм, конструктивизм жана инструментализм. Бирок, учурда изилдөөчүлөрдүн басымдуу көпчүлүгү комплекстүү мамиле деп аталган ыкманы карманышат.

4. Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышынын жана сакталышынын факторлорунун ичинен эң маанилүүсү:

- мифтерде, легендаларда жана символдордо кайталанган бул жамааттын бар экендигин тамырлап, мыйзамдаштыруучу жалпы тарыхый өткөн (жалпы тагдыр);
- жарандык коомчулуктун аталышы;
- баарлашуу каражаты жана жалпы маанилерди жана баалуулуктарды өнүктүрүүнүн шарты болгон жалпы тил;
- жамааттын ичиндеги мамилелердин негизги принциптерин жана анын институционалдык түзүмүн бекиткен, чогуу жашоонун белгилүү тажрыйбасына негизделген жалпы маданият (саясий, укуктук, экономикалык);
- бул жамааттын биргелешкен эмоционалдык абалынын тажрыйбасы,
- өзгөчө реалдуу саясий аракеттер менен байланышкан.

5. Граждандык инсандык - инсандын белгилүү бир жарандык коомго таандык экендигин таануу, анын ичинде өзүнүн тиешелүүлүгүн милдеттүү түрдө аңдап билүү жана ушул жамаатка ылайык адекваттуу аракеттер. “Жарандык иденттүүлүк” түшүнүгү “урут”, “жарандык”, “патриоттук” түшүнүктөрү менен тыгыз байланышта.

Жаңы терминдер жана түшүнүктөр

иденттүүлүк

этникалык иденттүүлүк

өзүн-өзү аңдоо

Улуттук (жарандык) өзгөчөлүк

Жарандык иденттүүлүк

Диний өздүк

Маданий иденттүүлүк

Социалдык иденттүүлүк

Гендердик иденттүүлүк

Саясий иденттүүлүк

Примордиализм
Конструктивизм
Инструментализм

Контролдук суроолор жана окуу тапшырмалары

1. Аныктоо.
2. Идентификациянын кандай түрлөрүн атай аласыз?
3. Этникалык өзгөчөлүктү аныктаңыз. Ал жарандык иденттүүлүктөн эмнеси менен айырмаланат?
4. Жарандык иденттүүлүгүн аныктаңыз. Эмне үчүн мамлекеттик-жарандык, улуттук-жарандык иденттүүлүк жарандык иденттүүлүк менен байланышкан?
5. Патриотизм деген эмне? Жарандык иденттүүлүктүн калыптанышында патриотизм кандай роль ойнойт?
6. Этникалык иденттүүлүктү изилдөөдө илимий ыкмалардын ортосунда кандай айырма бар: примордиализм конструктивизмден, инструментализм конструктивизмден?
7. Эмне үчүн мамлекеттер эгемендүүлүккө ээ болгон мезгилде улуттук иденттүүлүк иденттүүлүктүн негизги вектору болгон?
8. Кыргыз Республикасында жарандык иденттүүлүк саясатынын калыптануу жана өнүгүү этаптарын санап бергиле. Кыргызстандын бирдиктүү элин бириктирүү катары кандай баалуулуктар сунушталды.
9. Эмне үчүн жарандык иденттүүлүк кыргыз жараны деп аталат.
10. Кыргыз Республикасында көп түрдүүлүктүн кандай түрлөрү бар? Ар түрдүүлүктү сактоо жана өнүктүрүү эмне үчүн маанилүү?
11. Ар түрдүүлүктү башкаруу деген эмнени билдирет?
12. Стереотиптердин ролу кандай?

Көнүгүү.

1-кейс. “Жарандык иденттүүлүк жана патриоттук сезим”

Максат: “жарандык иденттүүлүктүн” аныктамасы, жарандык иденттүүлүктөгү патриотизмдин ролу.

Төмөнкү видеолорду көрүңүз:

- 1) “Улутум боюнча азербайжанмын, бирок жүрөгүм кыргыз”<https://www.youtube.com/watch?v=HRoKUQkqpZs>

- 2) "Улакчы Андрей"<https://www.youtube.com/watch?v=VlctcfIzow>
- 3) "Биз жөнүндө: Кыргызча"<https://www.youtube.com/watch?v=BKTInSorms>

Видеого суроолор:

1. “Жарандык иденттүүлүккө” кандай аныктама берет элениз?
2. Жарандык иденттүүлүк көп баскычтуу түшүнүк деп айтууга болобу?
3. Граждандык иденттүүлүктү иденттүүлүктүн башка түрлөрүнөн эмнеси менен айырмалап турат?
4. #2-4 видеолорду көргөндө кандай сезимде болосуз.
5. Жарандык иденттүүлүктө патриотизмдин орду жана мааниси кандай?

1-бөлүм үчүн сунушталган окуу.

1. Болпонова А.Б. Кыргыз коомунун саясий процесстеринде кландыктүзүлүштүн тарыхы жана эволюциясы (XIX-XXI кылымдар). – Бишкек, 2013-ж. -284 б.
2. Жарандык жана саясий иденттүүлүк: концепциялар жана практикалар: Иденттик проблемалары боюнча тегерек столдун материалдары / ред. А.Г. Большакова, О.И. Зазнаева; Казан (Приволжский) федералдык университети. - Казан: Ата Мекен, 2012. - (1-чыгарылыш. Илимий семинарлар. Тегерек столдор. Талкуулар).
3. Дробужева Л.М. Орустардын өздүк жана башка этникалык чөйрөдөгү инсандыгы жана этникалык мамилелери. // ecsocman.hse.ru.
4. Жунушалиев Ж., Плоских В. Кыргызстандагы трайбализм жана өнүгүү көйгөйлөрү // Борбордук Азия жана Кавказ. - 2000, - № 3 (9). - С.146-155.
5. Джусупбеков А. Көчмөндөрдүн этникалык иденттүүлүгүнүн негизги деңгээли: социалдык-философиялык талдоо. Адистиги: 09.00.11 –Социалдык философия. Диссертация. философия илимдеринин доктору илимий даражасын алуу үчүн. Бишкек - 2010
6. Дьякова В.В. Азыркы Россиядагы муундардын жарандык иденттүүлүгү: социологиялык талдоо. адис. 22.00.04 - коомдук түзүлүш, коомдукинституттар жана процесстер. Кандидаттык диссертациянынавторефераты. социологиялык Илимдер. Астрахань, 2017. – 24 б.
7. Исаев К. Постсоветтик Кыргызстандын тургундарынын өзгөчөлүгү //Социологиялык изилдөөлөр. - 2009. - № 5. S.91-94.
8. Манас: С.Каралаевдин варианты.: А.Жанакова, А, Акматалиев;-Б.«Турар», 2010.-1008 б.

9. Идентификация: Инсан, коом, саясат. Энциклопедиялык басылышы / Ред. ред. И.С. Семенов / IMEMO RAN. М: «Вес мир» басмасы, 2017, 171–183-беттер.
10. Психология Өзүн-өзү жана коргонуу механизмдери / З. Фрейд. - М., 1993
11. Семенов И.С., Лапкин В.В., Бардин А.Л., Пантин В.И. Мамлекет менен улуттун ортосунда: постсоветтик мейкиндиктеги иденттүүлүк саясатынын дилеммалары. - Полиция. Саясий окуулар. 2017. № 5. С. 54-78.
12. Сейитбаев Б.Саясий элита жана трайбализм. Кандидаттык даражасын алуу үчүн адистик диссертация. философиялык илимдер. Бишкек
13. Тишков В.А. Татаалдаштыруучу көп түрдүүлүк: аны кантип түшүнүү жана уюштуруу керек. – Азыркы элдердин маданий татаалдыгы. Реп. ред. В.А. Тишков, Е.И. Филиппов. Москва: Саясий энциклопедия. 7—18-бб.
14. Төрөгелдиева Б.М. Көп улуттуу кыргыз коомунда жарандык иденттүүлүктүн калыптанышы// Аймактарды өнүктүрүү.- 2017.-№ 1 (7).- Б.12-16.
15. Кыргыз улуттук мамлекеттүүлүгүнүн башатында / Ред.: Т.К. Койчубеков и.д.- Бишкек: Илим, 1996. – 384 б.
16. Фрейд З. Массалардын психологиясы жана адамдын "менин" талдо [Электрондук ресурс] / З.Фрейд. - С. 53-57.
17. Хантингтон С. Биз кимбиз? Американын улуттук иденттүүлүгүнүн чакырыктары / С.Хантингтон.- М.: TRANSITBOOK, 2004.- 635 б.
18. Хачатрян Л.В. Цивилизациялык иденттүүлүктүн калыптанышы орус коомунун интеграциясынын фактору катары. 09.00.11 – Социалдык философия адистиги. Философия илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн диссертация. Ставрополь, 2020. - С.136-140.
19. Erickson E. Identity: жаштар жана кризис: Пер. англис тилинен / Жалпы. ред. жана кириш сөз. Толстых А.В. – М.: «Прогресс» басма тобу, 1996. – 344 б.
20. Борбордук Азиядагы этносоциалдык жана этномаданий процесстер: тарых жана азыркы заман – Б.: Илим, 2010.-428 б.